గాంక్ తీస్తున్న టాంగాలో వెనకవైపు కూర్చుని, ముందుకుచూస్తూ, యమునా నదిగట్టుపైనుండే ప్రయాణిస్తూ, సంగమ స్థలాన్నీ, ఆకుపచ్చగానున్న యమునానదీ జలాన్నీ, దూరంగా దానితో సంగమిస్తున్న గంగానదినీ, చీమలబారుల్లా సంగమంవైపు మెల్లిగా కదుల్తున్న నావల్నీ, బ్రిడ్జి మీంచి పోతున్న కాశీ ఎక్స్‌ప్రెస్‌నూ చూస్తూ గొప్పఅనుభూతిని పొందుతున్నాడు హరికృష్ణ. యమునానదిలో ప్రతిబింబిస్తూ కనులకు పండుగ చేస్తున్న అలహాబాద్ కోట అశోకుడి కాలానికి అతని మనస్సుని మళ్ళించి, పాతజ్ఞాపకాలను తోడి, మనస్సును సౌందర్యపిపాసలో నిలుపుతోంది.

"మీరు పిండాలు, అవీ వదుల్తారా బాబూజీ?" అన్నాడు టాంగావాలా హిందూస్తానీలో అదోమాదిరిగా దీర్ఘం తీస్తూ.

తీయని పానకం త్రాగుతుంటే గొంతుక్కు ఏదో పుల్ల అడ్డుపడినట్లనిపించింది. అయినా ఓర్చుకుని:—"పిండం లేదు; ఊరికే చూడ్డానికి వచ్చానంతే," అన్నాడు నిర్లిప్తతతో—తను అనుభవిస్తున్న ఆనందానికి ఆ క్షణమైనా విఘాతం కలిగించడం ఇష్టంలేక.

దారిలో కొంతమంది బ్రాహ్మణులు అతని టాంగావాలాతో ఏదో అరుస్తూ అంటున్నారు...

"అయితే పండాల గొడవ లేదన్నమాట" అన్నాడు టాంగావాలా—మళ్ళీ అంగుకుని.

హరికృష్ణ దాన్ని వినిపించుకోలేదు. తన ఆలోచనల్లో మునిగిఉన్నాడు. ప్రయాగని గురించి అతి సెంతో వినేవాడు. త్రివేణి సంగమంలో ఆ 'త్రివేణి' అనే పదంమీద అతని కెంతో అభిమానం. యమున, సరస్వతి అనే పేర్లుకూడా ఇష్టమే. గంగ అనే మాట మీద అంత మోజు లేదు. అయినా గౌరవం లేకపోలేదు. ఈ రాదిని సుభిక్షంచేసే నది అని. గంగపేరు విన్నప్పుడు శంతనుడి కథ గుర్తుకొచ్చింది. కౌశికవద్ద వరణానదితీరాన తను కొంతమంది గ్రామీణుల్ని చూశాడు; ముఖ్యంగా స్త్రీలను—వాళ్ళు అంతే! మత్స్యగంధుల్లా జాకెట్లు ధరించక, నునుపైన భుజాలను, దండలనూ ప్రదర్శిస్తూ, ఆకర్షణీయంగా కనుపించారు.

ఎందుకో ప్రవరుడు గుర్తుకొచ్చేడు. పాద లేపనం కరిగి, హిమాద్రిని చిక్కుల్లో పడ్డప్పుడు: "గయా, ప్రయాగా మొదలైనవి చూస్తాననుకోక ఈ హిమాలయాలెందుకు చూడాలని నాకు బుద్ధిపుట్టింది" అని వాపోతాడు. అతనికి పట్టని అదృష్టం తనకి పట్టింది.

అదీగాక అతనికి నెహ్రూమీద అమితమైన గౌరవం; నెహ్రూ స్వంతపట్నంలో ఉన్నాననే భావం అతనికి కొంత గర్వాన్ని కలిగించింది. ఈ నదీతీరాన నెహ్రూ ప్యారి

చేసి ఉంటారు. ఈ నదిలో అతను ఈతలాడి వుంటాడు—ఎగ తెగని ఆలోచనలు!

టాంగా ఆగడంతో బాహ్యలోకస్ఫురణ కలిగింది.

"ఇక్కడే దిగండి బాబూజీ. ఇక్కడ నావలు దొరుకుతాయి. అందరికోసం ఆగకండి. అయిదు రూపాయలిస్తే మీకు ప్రత్యేకంగా నావ కడతారు. సంగమం చూపిస్తారు" అన్నాడు టాంగా వాలా నురుగు కక్కుతున్న గుర్రాన్ని తడుతూ.

హరికృష్ణ టాంగా దిగేడు. అంతలోనే ఒక రిక్షా ఆగడం, ఒక అందమైన యువతి అక్కడ దిగడం జరిగింది. ఆ అందానికి అతడు నిశ్చేష్టుడయ్యాడు. అసలే అతని హృదయం ఆనందానుభూతి అంచులను చేరుకుంది. ఆమె దర్శనం ఆ అనుభూతిని అధికం చేయసాగింది.

"సంగమం చూడ్డానికి వచ్చారా?" అన్నాడు.

"అవును."

"ఎక్కడ్నుంచి."

"పూనా."

"మహారాష్ట్రులా."

"కిరిస్టియన్స్."

"పేరు?"

"సరస్వతీ ఫిలిప్స్."

అతని తల తిరిగినట్లయింది. త్రివేణి సంగమంలో గంగా యమునలే గాని సరస్వతి కనపడదంటారు. అది అంతర్వాహినిగా ఉంటుందని విన్నాడు తను. ఆ సరస్వతే మానవరూపం పొంది తనకు సాక్షాత్కరించినట్లయింది. అతని ఆనందం మిన్ను ముట్టినట్లయింది.

"పదండి" అన్నాడు రేవులోకి దారి తీస్తూ.

"త్వరగా రండి" అన్నారు రిక్షావాడూ, టాంగా వాడూ.

"వాళ్ళ మాటలు వినబడలేదు. యమునా నదిపైనుండి వస్తున్న వాయు తరంగాలలో లీనమైపోయాయి.

"దిగుతూ మీరెక్కడ్నుంచి వచ్చారు?" అంది సరస్వతి.

"హైదరాబాద్"

"ఎక్స్‌ప్రెస్‌కు వొచ్చారా?"

"అవును."

"హిందువులు మత సంబంధంగా వస్తుంటారుగా. మీకట్లాంటి పనులు లేవూ?"

"నాకు నమ్మకాలు లేవు."

కళ్ళు పెద్దవిచేసుకు చూసింది. అన్ని మెట్లూ దిగిన మూలాన అలిసింది కొంచెం. అక్కడ నావలవాళ్ళు చేరేరు.

అతనో నావను మాట్లాడేడు. "మనం ఇతరులకోసం చూస్తే ఆలస్య మౌతుంది. ప్రత్యేకించి ఓ నావ మాట్లాడాను" అన్నాడు.

ఆవిడ "సరే" అన్నట్లుగా వేనిట వేగ త్రిప్పింది – నిజంగా చదువుల సరస్వతే! ప్రకృతి సౌందర్యాస్వాదన మర్చిపోయి సరస్వత్యుపాసనలో పడ్డాడతను. లేక బహుశా ఆ పరిసరాలు ఆవిడ సౌందర్యాన్ని ద్విగుణీకృతం చేసి వుంటాయి. అతడు అచేతనుడైనట్లు, ఏదో స్వప్నాంతరతన్మయత్వంలో ఉన్నట్టు ఉన్నాడు.

"ఈ నీళ్లు చూడండి—ఎంత ఆకుపచ్చగా ఉన్నాయో?"

"ఆ కోట నీటిలో ప్రతిఫలించడం చూడండి"

"ఈ నీరు రుచి చూడండి" ఏమేమో సరస్వతి అంటూంటే వింటూ మందస్మితవదనంతో, చూపులతో, జవాబియ్యసాగేడు.

నావ వాళ్లు తెడ్లు వేస్తూ చెప్పసాగేరు.

"ఇది అశోకుడు కట్టించిన కోట."

"ఈ ద్వారాన్ని ఔరంగజేబు మూయించేడు."

"దీని ద్వారానే అంతర్వాహిని సరస్వతి ప్రవహిస్తుందంటారు."

"ఇది ఆంజనేయస్వామి గుడి"

"ఇది రాణులు స్నానానికి వొచ్చే ద్వారం."

"అక్కడ్నుంచే రాజపరివారం సంగమాన్ని చూస్తూ వుండేవారు."

"ఇప్పుడిది మిలటరీవాళ్లకిచ్చేరు."

అతని కన్నీ లీలగా వినపడుతున్నాయి. తనూ సరస్వతీ రాజూ, రాణీలా ప్రక్క ప్రక్కగా కూర్చున్నట్లూ, ఎన్నాళ్ళుగానో పరిచితులైనట్లూ దివాస్వప్నంలో తేలుతూ, సరస్వతి బంగారపు హస్తాలతో నదీజలాన్ని తోడుతూ, మధ్యమధ్య ముంగురుల్ని సర్దుతూ

> గోపీ : ఒకరి తప్పులు ఒకరు చెప్పుకుంటూ ప్రవర్తన దిద్దుకోవాలని నేను రామూ అనుకున్నాము.
>
> రఘూ : చాలా బాగుందిరా బ్రదర్ —
>
> గోపీ : పూర్తిగా వినరా బాబూ. మీ ఆవిడ అలా విచ్చలవిడిగా తిరగటం బాగులేదురా అన్నాను. అప్పట్నించి అయిదేళ్లయింది మాట్లాడి వాడు నాతో—

తనకేసి ఓరగా, అసంబంధంగా చూస్తుంటే తన్మయుడవసాగేడు.

ఎవరుతను? ఎవరు సరస్వతి? తను నాస్తికుడు? ఆవిడ క్రిష్టియన్? ఏమిటీ తీర్థయాత్ర? నమ్మకంలేని తను—నమ్మకం ఉండడానికి ఆస్కారంలేని అన్యమతానికి చెందిన ఆవిడా? ఇద్దరికీ పరిచయంలేదు—అసంబంధ యాత్రీకులే!

పక్క నావలో పోతున్న బెంగాలీ ఆవిడ తడి నైలాన్ చీరతో కూచుని, జుత్తు గాలిలో ఆరబోసుకుంటోంది– శరత్ పాత్రలు గుర్తొచ్చాయి తనికి.

"మీరు క్రిష్టియన్లు కదా! ఈ హిందు యాత్రాస్థలం చూడాలని కెందుకొచ్చారు?" అన్నాడు—అడగదల్చుకొని ప్రశ్న! ఆవిడ రాకపోతే తనయాత్ర ఇంత ఆనందదాయకమయ్యేదా? ఏమి మాయోగాని జీవితంలో ప్రతీదానికి ఆఫెమినైన్ టచ్ లేకపోతే చప్పగా ఉంటుంది.

"కల్చరల్ ఇంటరెస్ట్" అంటూ చప్పున విశాల నయనాలలోంచి ప్రశ్నార్థకంగా చూస్తూ:

"మీరు నాస్తికులమన్నారు కదా వి రెందుకొచ్చారు?" అంది కొంటె ప్రశ్న తనలోనే నవ్వుకుంటూ—సెల్యూరుమూలు అడ్డుపెట్టుకుంది, నవరత్నాలు రాలుతాయనేమో.

సంగమం సమీపించారు. నావవాళ్ళు "ఇదుగో, ఇదే సంగమం. ఆ గంగ నీళ్ళు చూడండి ఎట్లా ఉన్నాయో, ఇవుగో, ఇవి చూడండి ఎట్లా పచ్చగా ఉన్నాయో" అని అరుస్తున్నారు.

"ఇక్కడ చూడండి ఎంత స్పష్టంగా కనబడుతున్నాయో" అంది సరస్వతి అతని భుజంమీద చెయ్యివేస్తూ. అతను ఆమెను చూడాలో సంగమాన్ని చూడాలో తెలీక తబ్బిబ్బవుతున్నాడు.

వాటర్ బాటిలిచ్చి "దీంట్లో నీళ్లు పట్టండి" అన్నాడు. ఆమె దాన్ని తీసుకుంటుంటే వేళ్ళు కలిశాయి. అతనికి వొళ్ళు గగుర్పొడిచింది. ఆమె మామూలుగా వుంది. తనంటే అసహ్యంమాత్రం లేదనుకున్నాడు. అదే పదివేలు! మూతపెట్టి వాటర్ బాటిల్ అతనికిచ్చింది.

"ఇక్కడ చూడండి మోకాలులోతే.

"స్నానం చేస్తారా?"

"ఊహు"

"ఏం?"

ఎంతో విచారిస్తూ అడిగేడు.

"ఏమో?" చప్పరించింది. అతనికి జ కోపంవచ్చింది. కాని ఆవిడ్నేమి చే గలడు? తనకేమీ కాదుగా? అయి మరో పదిహేను నిమిషాల్లో ఈ తీయని కరిగిపోతుంది. ఎవరిదారిన వాళ్ళుపోతా

★ అసంబంధ యాత్రికులు ★

నావ దిగాక ఎవరికెవరూ కారు.

నావవాళ్లెంతడుగుతే అంతా ఇచ్చి ఆ నావలో అక్కడే ఉండిపోతేనో అనుకున్నాడు. 'ఆవిడ వెళ్ళిపోకుండా వుంటుందా? నా పిచ్చిగాని' అని తిరిగి సముదాయించుకున్నాడు.

'ఎప్పటికీ వెన్నెలరాత్రి మంచిది కాదోయ్' అనే హిందీపాట అతనికి గుర్తొచ్చింది. ఆశిస్తాం కాని ఎప్పటికీ అమితమైన ఆనందాన్నీ, అందాన్నీ భరించగలమా విసుగురాదూ? తలనొప్పి కూడా వస్తుందేమో? తాజ్ మహాల్లో కాపరం పెడితే ఆనందం కలుగుతుందా? అజంతా ఎల్లోరాల్లో నివసిస్తే అనుభూతి శాశ్వతంగా ఉంటుందా? నయాగారా జలపాతం దగ్గరుంటే ఆ చప్పుడుకు మెదడు బద్దలుకాదూ? అట్లాగే ఎప్పటికీ వెన్నెలలో వుంటే చీకటి కోసం పరుగు లెడతామేమో!— అంతెందుకూ? 'వెలుగులో నీ మీద నిలుపలేనే మనసు' అనలేదూ నాయుడుబావ.

ఎదో నావ వొచ్చి ప్రక్కనే ఆగింది. అక్కడ కొబ్బరికాయలూ, పూవులూ అర్పించి, బ్రాహ్మడికి ఒప్పూట భోజనానికి సంభావన ఇవ్వాలిట. అతను పర్సు తీసి ఇచ్చేడు. బ్రాహ్మడు ఆమెని కూడా చెయ్యి పట్టమన్నాడు. బొట్టుపెట్టుకోమన్నాడు. నావవాళ్ళు అంతే. కొబ్బరికాయ ఇవ్వమన్నారు. ఆవిడకి ఇష్టంలేదు. వాళ్లు ఆవిడ్ని అతని పత్నిగా భావించినట్లున్నారు, పాపం. వాళ్ళంతా ఆవిడ్ని బలవంతం చేస్తుంటే అతను లోలోపల సంతోషిస్తున్నాడు, ఏమీ అనలేదు. ఆవిడ పట్టుదల చూసి "రోమ్‌లో వున్నప్పుడు రోమన్లలా వుండాలి" అన్నాడు కొంత సపయ్యాక.

"నాకు నమ్మకంలేదు."

"ఉండక్కర్లేదు; బుల్గానిన్, క్రుష్చేవ్‌లు ఇండియా వొచ్చినప్పుడు బొట్లు పెట్టుకోలేదూ? నాకుమాత్రం నమ్మకం వుందేమిటి?"

"మీరు హిందువులుగా?"

"కాను."

"మరి?"

"ప్రపంచ పౌరుణ్ణి."

చిరునవ్వు నవ్వింది. సంగమంలోపడి పరావర్తనం చెందుతున్న సూర్యరశ్మిలో తెల్లని పలువరస ముత్యాల్లా మెరవసాగింది.

"మీరు చెబుతున్నారు, కనుక..." అని కొబ్బరికాయ పువ్వులు ఇచ్చింది. అత డేవో మంత్రాలు అనమన్నాడు. అనకుండా నవ్వింది. బ్రాహ్మడికి కోపంవచ్చి, "నవ్వరాదు" అంటూ ఏమేమో అన్నాడు. కొంత నీరు తీసుకుని పాపిడి వెంబడి రాసుకుంది హిందూ స్త్రీలా.

"ఇంక పోనియ్యండి" అంది—చిరుకోపంతో.

"అట్లా కోట ప్రక్కగా పోనియ్యండి" అన్నాడు హరికృష్ణ.

తిరుగు ప్రయాణంలో సరస్వతీ ఫిలిప్సుగారి చురుకుతనం మందగించింది—ఇష్టంలేని పని చేయవల్సి వచ్చిన మూలాన గావును.

"అంతా మూఢనమ్మకాలు!" అని గొణిగింది, పిండాల రేవువద్ద చేస్తున్న లెక్కలేని నావల్నీ, వందలాది జనాన్ని చూస్తూ.

"అవును" అని, మరోక్షణం తర్వాత, "ఈ అణుయుగంలో సర్వమానవ సమానత్వమే ఏకైక మతంగాని, ఇతర మతాలలోనూ, కులాలలోనూ అమితమైన నమ్మకం కలిగివుండడమూ మూఢనమ్మకం క్రిందికే వస్తుందేమో?" అన్నాడు — ఆవిడన్నదాన్నే జనరలైజ్ చేస్తూన్నట్టు.

అతని మొహంలోకి సూటిగా చూస్తూ ఉండిపోయింది ఓ క్షణం—పరీక్షకొంకో, అతని వాక్యంలోని సత్యాన్ని అవగాహన చేసుకోవడానికో, బొట్టు పెట్టుకొని హైందవ స్త్రీలా, గొప్ప గృహిణిలావున్న ఆమెని చూస్తు ముగ్ధుడవసాగేడు - అతను.

రేవు చేరేముందు వేనిటీ బేగ్‌లోని చిన్న అద్దాన్ని తీసుకుని, బొట్టు దులిపేసి పౌడరు రాసుకుంది. అట్లావున్నా అతనికి అందంగానే కనపడింది, ఆమె ముఖం—కళంకంలేని చంద్రబింబంలా.

"తర్వాత ప్రయాణం ఎక్కడికి?"

"పూనా."

"కాశీ రారా?"

"అక్కడ్నించే వొచ్చాను."

అతని హృదయం చివుక్కుమంది. మధురానుభూతిని పొడిగిద్దామనుకున్న కోరిక పగటి కలై పోయింది - నిజానికి తనూ తిరుగుప్రయాణీకుడే!

రేవులో దిగుతుంటే అతని హృదయం భారమైనట్లు తోచింది - స్వర్గాన్నుంచి ఎవరో శపించి, భూలోకంలోకి పంపిస్తున్నట్టు.

మెట్లెక్కేటప్పుడు బాగా అలిసిపోయింది. మధ్యలో "ఎక్కేటప్పుడు ఇంత కష్టమౌతుందేం?" అంది.

"భూమ్యాకర్షణకి వ్యతిరేకంగా పోవాలిగా; చెయ్యి ఊత ఇమ్మంటారా?"

"థాంక్స్" అంది వద్దన్నట్టు, ఒకసారి గట్టుమీద కెక్కిన తర్వాత ఆఖరిసారి మళ్ళీ యమునానదినీ, కోటనీ, సంగమాన్నీ, నావల్నీ ప్రకృతి సౌందర్యాన్నీ వీక్షించారు.

రిక్షావాడు "రండమ్మా" అన్నాడు.

టాంగావాడు "పాదకుత్తోంది బాబూజీ, ఇంకా ఆనందభవన్, కమలా నెహ్రూ హాస్పిటల్, స్వరాజ్యభవన్, భరత్ ముని దేవల్ ....ఏమేమో అనసాగేడు.

సరస్వతి రిక్షాఎక్కింది. అతడు వీడ్కోలు చెబుతున్నట్టుగా ఇంగ్లీషులోనే ద్వంద్వార్థం ధ్వనించేటట్టు "ఈ త్రివేణీ సంగమంవద్ద మనం కలుసుకోవడం ఆనందకర విషయం" అన్నాడు.

సరస్వతి మొదటిసారిగా సిగ్గుపడి తల వంచుకుంది. అతను నైతికజయం పొందినవాడిలా చూస్తూ, టాంగా ఎక్కేడు.

రిక్షా, టాంగాలు కదిలేయి. "గుడ్ బై" అంది రుమాలు వూపుతూ. ఆమాటలు డెక్కల చప్పుడులో కలిసిపోయేయి. "మళ్ళీ కలుసుకోవాలని ఆశిద్దాం" ఏ లోకంలో ఏ కాలంలో, ఏ రూపంలోనో? అందామనుకున్నాడు, కాని అంత సమయమూ లేదు; ధైర్యమూ లేదు. రెండు బళ్ళూ రెండు వైపులకూ పోతున్నాయి.

"బై, బై" అన్నాడు తన రుమాలు వూపుతూ - వాటర్ బాటిల్ దగ్గరికి తీసుకున్నాడు - సరస్వతి నింపిన పవిత్రోదకముంది దానిలో.

ఈ నాటికీ, ఏ నాటికి మర్చిపోలేడా సంఘటన సతీశు; అంతర్యామిని సరస్వతే ఆ రూపంలో సాక్షాత్కరించిందని, అతని అంతరాత్మఘోషిస్తోంటే అవునేమో ననిపిస్తుందతనికి - వింతగా మూఢనమ్మకాల్లో నమ్మకంలేని నాస్తికుడైనప్పటికీ.

'అసంబంధ యాత్రీకులం' అని నవ్వుకుంటాడు తనలో తానే - ఆ సంఘటన గుర్తొచ్చినప్పుడల్లా - జీవితంలో చివరికి మిగిలేది ఈ ఆనందపుటనుభూతుల పాత జ్ఞాపకాల తుంపరల పరంపరలేనేమో? ★